

Udział części mowy w wybranych podręcznikach do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej

Badania statystyczne obejmujące obliczenie procentowego udziału części mowy w tekstach podręczników do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej stanowią nieodłączną część analizy języka dopuszczonych do użytku szkolnego podręczników z zakresu sztuki¹. Są one kontynuacją podjętej tematyki — dotychczas ukazał się artykuł z zakresu czytelności tekstu w wybranych podręcznikach do nauczania muzyki na drugim etapie edukacyjnym². Nakreślony w nim obszar badawczy jest niezwykle rozległy ze względu na specyficzną rolę, jaką odgrywa sztuka w nauczaniu szkolnym.

Analiza języka podręczników do muzyki i plastyki wpisuje się w nurt niezwykle ważkich i różnorodnych badań prowadzonych na płaszczyźnie językoznawczej i dydaktycznej przez naukowców zajmujących się od lat jakością polszczyzny w szkole³. Nieodzowną pomocą w opisie języka badanych pod-

¹ Podręczniki do nauczania muzyki i plastyki nie zostały dotychczas ujęte w krytycznych opracowaniach publikowanych w kolejnych tomach *Prac Komisji do Oceny Podręczników Szkolnych* Polskiej Akademii Umiejętności (od 2002 roku ukazało się 11 tomów. Ostatnio opublikowano: „Opinie Edukacyjne Polskiej Akademii Umiejętności. Prace Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych”. T. 11. Red. G. Chomiccki. Kraków 2013. http://pau.krakow.pl/index.php/2008060975/Wydawnictwa-PAU.html#prace_oceny_podrecznikow_szkolnych [data dostępu: 5.04.2014].

² A. Łobos: *Czytelność tekstu w wybranych podręcznikach do nauczania muzyki w szkole podstawowej*. W: *Odmiany polszczyzny w szkole. Teoria i praktyka*. Red. H. Synowiec przy współudziale M. Kubarek. Katowice 2013, s. 202—219.

³ H. Synowiec: *Śląska ojczyzna polszczyzna z perspektywy edukacyjnej*. Katowice 2013; *Odmiany polszczyzny w szkole...*; J. Kowalikowa: *Jak się mówi i pisze w szkole? Szkic do pejzażu dydaktycznego szkolnych odmian językowych*. W: *Odmiany polszczyzny...*, s. 9—23; K. Gąsiorek: *Sprawność językowa i propozycje jej kształcenia w klasach I—II szkoły podstawowej*. W: *Odmiany polszczyzny...*, s. 142—169; K. Gąsiorek, D. Krzyżyk, H. Synowiec: *Funkcje i struktura oraz język podręczników do kształcenia zawodowego. Przewodnik dla autorów i wydawców*. Warszawa 2010; J. Nocoń: *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym — tradycja i zmiana*. Opole 2009; *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole — kon-*

ręczników są szczegółowe wyniki uzyskane dotychczas przez Marię Zarębinę, Helenę Synowiec czy Krystynę Gąsiorek, odnoszące się do języka uczniów i pisanych dla nich podręczników z perspektywy jakościowej i ilościowej⁴, a także inne badania nad polszczyzną pisaną — zwłaszcza tą adresowaną do czytelnika w wieku szkolnym.

Podręczniki do nauczania muzyki i plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej

Nauczyciele muzyki mogą obecnie korzystać z 11, a plastyki — z 9 podręczników do nauczania tych przedmiotów w klasach IV—VI szkoły podstawowej, które są ujęte w *Wykazie podręczników dopuszczonych do użytku szkolnego, przeznaczonych do kształcenia ogólnego uwzględniających nową podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla wybranego typu szkoły i rodzaju zajęć edukacyjnych*⁵. Wszystkie te podręczniki najpierw dopuścił do użytku szkolnego minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, a następnie wpisano je do *Wykazu podręczników* na podstawie recenzji rzeczoznawców.

W tym artykule przedstawione zostaną badania dotyczące języka 4 obowiązujących w klasach IV—VI szkoły podstawowej podręczników — 2 do muzyki i 2 do plastyki. Są to następujące pozycje:

— Urszula Smoczyńska, Katarzyna Jakóbczak-Drażek, *Muzyka i my. Podręcznik 4*⁶, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2008 (wydanie dziesiąte; wydanie pierwsze — 1999), 128 s.; *Muzyka i my. Podręcznik 5*⁷,

cepcje, funkcje, język. Red. H. Synowiec. Kraków 2007; J. Kowalikowa: *Podręcznik szkolny z perspektywy autora*. W: *Podręczniki do kształcenia polonistycznego w zreformowanej szkole...*, s. 71—80; B. Czastka-Szymon, H. Synowiec: *Polszczyzna w szkole śląskiej*. Cz. 1: *Ćwiczenia dla uczniów*. Cz. 2: *Poradnik dla nauczycieli*. Katowice 1996; H. Synowiec: *Sprawność językowa uczniów w śląskim środowisku gwarowym. Problemy, badania, konsekwencje dydaktyczne*. Katowice 1992; E. Polański: *Słownictwo uczniów. Problemy, badania, wnioski*. Warszawa 1982; M. Zarębina: *Rola szkoły w rozwoju języka (słownika) młodzieży*. W: *Socjolingwistyka*. T. 1: *Polityka językowa*. Red. W. Lubaś. Katowice 1977, s. 98—107.

⁴ K. Gąsiorek, D. Krzyżyk, H. Synowiec: *Funkcje i struktura...*; K. Gąsiorek: *Wskaźnik czytelności podręczników dla klas I—III szkoły podstawowej w ujęciu diachronicznym*. W: *Podręczniki do kształcenia...*, s. 97—108; Eadem: *Czytelność podręczników szkolnych w związku z rozwojem słownictwa uczniów*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 10. Red. L. Gilowa i E. Polański. Katowice 1990, s. 125—145; M. Zarębina: *Rola szkoły...*

⁵ www.men.gov.pl/podreczniki/wykaz_dopuszczone_lista1.php [data dostępu: 5.04.2014].

⁶ Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: mgr Romany Rataj, mgr Krystyny Stasińskiej, dr. Andrzeja Wilka i mgr Zofii Krasuskiej. Numer dopuszczenia: 129/99.

⁷ Podręcznik dla klasy V szkoły podstawowej dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. Władysława Malinowskiego, mgr. Stefana Olberta, mgr Romany Rataj i dr. Marka Gumkowskiego. Numer dopuszczenia: 27/00.

- Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2007 (wydanie ósme; wydanie pierwsze — 2000), 120 s.; Romana Rataj, Włodzimierz Sołtysik, *Muzyka i my. Podręcznik 6⁸*, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2010 (wydanie dziesiąte; wydanie pierwsze — 2001), 116 s.;
- Małgorzata Rykowska, Zbigniew Szałko, *Muzyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej*⁹, Gdynia, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o., 2010 (wydanie pierwsze), 212 s.;
 - Kinga Łapot-Dzierwa, Robert Małoszowski, Maria Śmigła¹⁰, *Na ścieżkach wyobraźni. Podręcznik do plastyki dla szkoły podstawowej. Klasa 4*, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2013 (wydanie drugie; wydanie pierwsze — 2012), 100 s.; *Na ścieżkach wyobraźni. Podręcznik do plastyki dla szkoły podstawowej. Klasa 5*, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2013 (wydanie pierwsze), 107 s.;
 - Anita Przybyszewska-Pietrasiak¹¹, *Ciekawi świata. Plastyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej*, Gdynia, Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o., 2012 (wydanie pierwsze), 176 s.
- Wybrane zostały podręczniki, które:
- są wydane przez te same dwa wydawnictwa (istniejące na rynku edukacyjnym od wielu dziesiątków lat Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oraz jedno z najmłodszych wydawnictw — Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.);
 - cieszą się większą lub mniejszą popularnością (mają od 1 do 10 wydań);
 - różnią się strukturą (badane podręczniki wydane przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne mają osobne tomy przypisane do konkretnej klasy szkoły podstawowej, natomiast omawiane podręczniki Wydawnictwa Pedagogicznego OPERON Sp. z o.o. są jednotomowe i pozwalają nauczycielowi na indywidualny wybór kolejności realizowanych tematów w trzyletniej edukacji w zakresie sztuki).

⁸ Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr. Władysława Malinowskiego, prof. dr hab. Marii Przychodzińskiej, mgr Urszuli Smoczyńskiej, dr Barbary Smoleńskiej-Zielińskiej i dr. Marka Gumkowskiego. Numer dopuszczenia: 17/01.

⁹ Podręcznik dopuszczony na podstawie recenzji rzeczoznawców: dr Renaty Gozdeckiej, mgr. Krzysztofa Kramka, mgr Małgorzaty Brudzyńskiej. Rok dopuszczenia: 2009. Numer dopuszczenia: 75/09/S.

¹⁰ Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. dr hab. Wiesławy Limont, dr. hab. Zbigniewa Bani, dr. Jarosława Pacuły. Rok dopuszczenia: 2013. Numery ewidencyjne w wykazie: 550/1/2012 i 550/2/2013.

¹¹ Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. dr hab. Wiesławy Limont, dr Beaty Lewińskiej-Gwóźdź, mgr Marii Dziurzyńskiej-Ścibor. Numer dopuszczenia: 439/2012.

Cel i zakres badań

Treści przekazywane na lekcjach muzyki i plastyki wzbogacają wiedzę ucznia, a także kształtują sferę jego wrażliwości estetycznej i etycznej. Poznanie środków językowych, jakimi posługują się piszący dla uczniów, jest zatem niezwykle ważne. Badania statystyczne — ilościowe i jakościowe — pozwalają na bardzo dokładną charakterystykę języka. Dzięki nim możliwe jest także odniesienie się do dotychczasowych wyników badań nad podręcznikami, analizowanie języka piszących dla nich autorów oraz porównanie stylu wybranych podręczników.

Z każdego podręcznika wylosowano próbę obejmującą 200 zdań¹² (zdanie jest tu definiowane jako dowolne wypowiedzenie — od kropki do kropki lub innego znaku kończącego wypowiedzenie). Uzyskano w ten sposób 4 duże próby losowe, w których liczba wyrazów wynosiła: 2 269 (*Muzyka i my* — WSiP), 2 247 (*Muzyka* — Operon), 2 273 (*Na ścieżkach wyobraźni* — WSiP), 1 903 (*Ciekawi świata* — Operon). Na podstawie każdej próby losowej oszacowano procentowy udział kategorii części mowy oraz grup fleksyjnych w języku poszczególnych podręczników (ich autorów), obliczono współczynnik nominalności, a także porównano język badanych podręczników z innymi wynikami dotyczącymi artykułów popularnonaukowych przeznaczonych dla młodego czytelnika¹³. Maksymalny błąd bezwzględny tych oszacowań nie przekracza 2,3%¹⁴. Oszacowania udziału części mowy w wybranych grupach fleksyjnych (składających się z mniejszej liczby wyrazów) są obciążone większymi błędami bezwzględnymi (błędy te nie przekraczają 2,9% w grupie I, 12,2% w grupie III i 4,9% w grupie IV).

Kolejny — po oszacowaniu wybranych wskaźników struktury — etap badań statystycznych polega na porównaniu tych wskaźników dla dwóch różnych populacji (podręczników). W tym celu dla dwóch prób co najmniej stu elementów można obliczyć wartość statystyki

$$Z = \frac{\frac{m_1}{n_1} - \frac{m_2}{n_2}}{\sqrt{\frac{\bar{p}(1-\bar{p})}{n}}}$$

¹² B. Sigurd: *Struktura języka. Zagadnienia i metody językoznawstwa współczesnego*. Przeł. Z. Wawrzyniak. Warszawa 1975; K. Gąsiorek, D. Krzyżyk, H. Synowiec: *Funkcje i struktura...*

¹³ A. Łobos: *Język czasopism i programów telewizyjnych dla dzieci*. Katowice 2003.

¹⁴ Maksymalny błąd bezwzględny przy szacowaniu wskaźnika struktury oblicza się ze wzoru $d = z_{\alpha} / (2\sqrt{n})$. Przyjęto współczynnik ufności $1-\alpha = 0,95$, a zatem $z_{0,05} = 1,96$. Zob. M. Sobczyk: *Statystyka*. Warszawa 2005, s. 175.

gdzie $\bar{p} = \frac{m_1 + m_2}{n_1 + n_2}$, $n = \frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}$, natomiast n_1 i n_2 są liczebnościami pierwszej i drugiej próby, a m_1 i m_2 oznaczają liczbę elementów mających wyróżnioną cechę w odpowiednich próbach¹⁵. Jeżeli $|Z| > 1,96$, to badane frakcje są różne w obu populacjach (otrzymane różnice są statystycznie istotne) na poziomie istotności $\alpha = 0,05$. W przeciwnym wypadku nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o równości badanych frakcji, ponieważ uzyskane różnice są za małe i mogą być przypadkowe.

Procentowy udział części mowy w tekstach podręczników — ogólna charakterystyka

Badania statystyczne dotyczące słownictwa pozwoliły na wykonanie zestawień liczbowych obrazujących procentowy udział części mowy¹⁶ w tekstach podręczników. Wstępna ilościowa charakterystyka słownictwa dotyczy procentowego udziału części mowy w tekście. Wyrazy tekstowe (słowoformy) szczegółowo opisano w celu uniknięcia błędnej klasyfikacji homonimów.

Każda słowoforma została przypisana odpowiednio do jednej z czterech grup¹⁷:

- grupa I (deklinacyjna): rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki i zaimki;
- grupa II (koniugacyjna): czasowniki proste, posiłkowe, modalne i bezokolicznik (rozumiany jako zneutralizowana osobowo forma tekstowa czasownika);
- grupa III (imiesłowy przysłówkowe — współczesny i uprzedni; imiesłowy przymiotnikowe — czynny i bierny);
- grupa IV (kategorie nieodmiennie): przyimek, przysłówki, spójnik, partykuła, wykrzyknik.

Imiesłowy potraktowano jako odrębną grupę, by pokazać ich rzeczywisty udział w tekstach podręczników.

Tabela 1 przedstawia procentowy udział wymienionych grup w badanych tekstach 4 podręczników — 2 do muzyki i 2 do plastyki.

¹⁵ Ibidem, s. 193.

¹⁶ Podział na części mowy oparto na wzorcu podanym przez M. Zarębinę: *Próba statystycznej analizy słownictwa polszczyzny mówionej (synteza danych liczbowych)*. Wrocław 1985, a także M. Kniaginową i W. Pisarką: *Język wiadomości prasowych*. Kraków 1966.

¹⁷ Zob. J. Antas: *Ogólna charakterystyka procentowego udziału części mowy w odmianach języka telewizyjnej polskiej. Dane tekstowe*. W: *Badania nad językiem telewizyjnej polskiej. Ilościowy opis słownictwa*. Red. Z. Kurzowa. Warszawa—Kraków 1991, s. 15.

Tabela 1

**Udział grup fleksyjnych (I—IV) w tekście podręczników do muzyki i plastyki
w klasach IV—VI szkoły podstawowej**

Grupy klasyfikacyjne słowoform	<i>Muzyka i my. Podręcznik 4, 5, 6 (WSiP)</i>		<i>Muzyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej (Operon)</i>		<i>Na ścieżkach wyobraźni. Podręcznik do plastyki dla szkoły podstawowej 4, 5 (WSiP)</i>		<i>Ciekawi świata. Plastyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej (Operon)</i>	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Grupa I	1 298	57,20	1 304	58,03	1 378	60,63	1 141	59,96
Grupa II	338	14,90	320	14,24	334	14,69	296	15,55
Grupa III	82	3,62	106	4,72	91	4,00	65	3,41
Grupa IV	551	24,28	517	23,01	470	20,68	401	21,08
Razem	2 269	100,00	2 247	100,00	2 273	100,00	1 903	100,00

Największy procent w analizowanych tekstach stanowi zawsze grupa deklinacyjna (tabela 1). Drugą co do wielkości grupę tworzą nieodmienne części mowy. Najmniej liczne są grupy koniugacyjne i imiesłowowe.

W badanych tekstach podręczników do muzyki wyrazy tekstowe należące do grupy deklinacyjnej stanowią 57,20% (WSiP) i 58,03% (Operon) wszystkich słowoform. W podręcznikach do plastyki jest ich nieco więcej — 60,63% (WSiP) i 59,96% (Operon). Dla tekstów tych podręczników — reprezentujących styl popularnonaukowy — charakterystyczna jest odwrotnie proporcjonalna częstość stosowania form niefleksyjnych. Najwięcej ich występuje w podręcznikach do muzyki — 24,28% (WSiP) i 23,01% (Operon), a najmniej w podręcznikach do plastyki — 20,68% (WSiP) i 21,08% (Operon)¹⁸.

Badane teksty podręczników do muzyki mają zawężone pole stosowania form werbalnych — od 14,24% w podręczniku do muzyki wydanym przez Operon, do 15,55% w podręczniku do plastyki tego wydawnictwa. Podręczniki drugiego wydawnictwa (WSiP) osiągają w grupie koniugacyjnej zbliżone wartości — 14,90% (muzyka) i 14,69% (plastyka)¹⁹. Podręczniki z największym udziałem grupy koniugacyjnej charakteryzują się najmniejszą frekwencją form imiesłowowych. Z kolei wyróżnikiem tekstów o najrzadszej obecności form czasownikowych jest największe użycie imiesłówów. Jest to typowa zależność obserwowana w stylu naukowym (dla porównania warto dodać, że w artyku-

¹⁸ Warto zauważyć, że statystycznie istotna różnica pomiędzy udziałem wyrazów z grupy I występuje tylko w wypadku podręczników *Muzyka i my...* (WSiP) i *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP), dla których otrzymano $Z = -2,34$. Ze względu na frakcję grupy IV odmienne są podręczniki *Muzyka i my...* (WSiP) i *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP) oraz *Muzyka i my...* (WSiP) i *Ciekawi świata...* (Operon); dla tych par otrzymano odpowiednio $Z = 2,91$ i $Z = 2,45$.

¹⁹ Wśród omawianych podręczników jedynie *Muzyka...* (Operon) i *Ciekawi świata...* (Operon) różnią się pod względem udziału słowoform z grupy III ($Z = 2,10$). Pozostałe różnice w grupach II i III są statystycznie nieistotne.

łach popularnonaukowych zamieszczanych w czasopiśmie dla dzieci „Ciuchcia” grupa koniugacyjna obejmowała 16,53% wszystkich wyrazów, a grupa imiesłowów — 3,10%).

Udział wszystkich części mowy (słowoform) w tekstach badanych podręczników przedstawia tabela 2.

Tabela 2

**Udział wszystkich części mowy w tekście podręczników do muzyki i plastyki
w klasach IV—VI szkoły podstawowej i artykułów popularnonaukowych
z czasopisma dla dzieci „Ciuchcia”**

Część mowy	<i>Muzyka i my. Podręcznik 4, 5, 6 (WSiP)</i>		<i>Muzyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej (Operon)</i>		<i>Na ścieżkach wyobraźni. Podręcznik do plastyki dla szkoły podstawowej 4, 5 (WSiP)</i>		<i>Ciekawi świata. Plastyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej (Operon)</i>		Artykuły popularno- naukowe w „Ciuchci”
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Rzeczownik	794	34,99	837	37,25	886	38,98	765	40,20	32,01
Czasownik	338	14,90	320	14,24	334	14,69	296	15,55	16,05
Imiesłów	82	3,62	106	4,72	91	4,00	65	3,41	3,10
Przymiotnik	256	11,28	245	10,90	259	11,40	200	10,51	8,93
Zaimek	167	7,36	162	7,21	206	9,06	147	7,73	9,84
Liczebnik	81	3,57	60	2,67	27	1,19	29	1,52	2,73
Przysłówek	113	4,98	108	4,81	55	2,42	49	2,58	5,93
Przyimek	258	11,37	266	11,84	188	8,27	223	11,72	11,05
Partykuła	38	1,67	13	0,58	30	1,32	6	0,32	2,65
Spójnik	142	6,26	130	5,78	197	8,67	123	6,46	7,64
Wykrzyknik	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0,07
Razem	2 269	100,00	2 247	100,00	2 273	100,00	1 903	100,00	100,00

Z procentowych zestawień ujętych w tabeli 2 wynika, że rzeczownik jest dominującą częścią mowy we wszystkich podręcznikach. Stanowi on ponad jedną trzecią wszystkich wyrazów tekstowych. Najczęściej występuje w podręcznikach do plastyki — 38,98% (WSiP) i 40,20% (Operon), rzadziej w podręcznikach do muzyki — 34,99% (WSiP) i 37,25% (Operon)²⁰. Ciekawą obserwację w obszarze frekwencji odnotowano w podręczniku do plastyki wydawnictwa Operon — udział wśród części mowy zarówno rzeczowników, jak i czasowników osiąga najwyższe wartości po porównaniu z pozostałymi książkami (odpowiednio 40,20% i 15,55%).

²⁰ Jedyne *Muzyka i my...* (WSiP) różni się zarówno od *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP), jak i od *Ciekawi świata...* (Operon), co potwierdzają odpowiednie wartości $Z = -2,78$ i $Z = -3,46$.

Stosunek form rzeczownika do czasownika²¹, nazywany wskaźnikiem nominalności, wynosi 2,35 (WSiP) i 2,62 (Operon) w podręcznikach do muzyki oraz 2,65 (WSiP) i 2,59 (Operon) w podręcznikach do plastyki. Oznacza to, że styl badanych podręczników jest stylem nominalnym. Warto nadmienić, że w artykułach popularnonaukowych z czasopisma dla dzieci „Ciuchcia” wskaźnik nominalności wynosił 1,99. Wysoka wartość wskaźnika jest typowa dla stylu popularnonaukowego. Informuje ona o dużym nasyceniu tekstu rzeczownikami — liczba wyrazów tekstowych rzeczownikowych jest średnio dwuipółkrotnie większa od form czasownikowych²². Językoznawcy oraz psychologowie, „specjalizujący się w badaniu percepcji treści transmitowanych za pomocą środków masowego przekazu, podkreślają wyjątkowo ważną rolę czasownika w ukształtowaniu formy językowej każdego tekstu”²³. W tekstach dotyczących poszerzania wiedzy dzieci i młodzieży widać wyraźnie, którzy autorzy, właśnie dzięki częstszemu stosowaniu czasowników, upodabniają nieco język pisany do mówionego²⁴.

Z liczbą rzeczowników i czasowników wiąże się frekwencja przymiotników, przysłówków, przyimków i spójników²⁵. Naturalnym określeniem rzeczownika jest przymiotnik, czasownika — przysówek. W związku z przewagą rzeczowników nad czasownikami — w tekstach podręczników powinna być widoczna większa frekwencja przymiotników i przyimków niż przysłówków i spójników. Taką zależność obserwujemy w tekstach artykułów popularnonaukowych z „Ciuchci”, gdzie stosunek rzeczowników do czasowników wynosi 1,99, przymiotników do przysłówków — 1,51, przyimków do spójników — 1,45.

W badanych podręcznikach stosunki: rzeczowników do czasowników, przymiotników do przysłówków, przyimków do spójników wynoszą odpowiednio:
— 2,35, 2,27 oraz 1,82 w podręczniku do muzyki *Muzyka i my...* (WSiP);
— 2,62, 2,27 oraz 2,05 w podręczniku do muzyki *Muzyka...* (Operon);
— 2,62, 4,71 oraz 0,95 w podręczniku do plastyki *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP);
— 2,59, 4,08 oraz 1,81 w podręczniku do plastyki *Ciekawi świata...* (Operon)²⁶.

²¹ Zob. W. Pisarek: *Frekwencja wyrazów w prasie. Wiadomości — komentarze — reportaże*. Kraków 1972, s. 30. Wskaźnik nominalności (W_n) oblicza się według wzoru: $W_n = \frac{S_n}{V_n}$, gdzie S_n to ogół rzeczowników, a V_n to ogół czasowników w tekście.

²² Zob. M. Zarębina: *Próba statystycznej analizy słownictwa...*, s. 137—138. Wskaźniki nominalności obliczone dla innych tekstów pisanych wynoszą: 1,78 dla polszczyzny ogólnej pisanej, 1,14 dla *Lalki*, 1,7 dla *Pana Tadeusza*, 4,8 w języku wiadomości, 3,4 w komentarzach, 2,5 w reportażach prasowych. Zob. W. Pisarek: *Frekwencja wyrazów...*, s. 30.

²³ M. Kniaginina, W. Pisarek: *Język wiadomości...*, s. 39.

²⁴ Redukcja rzeczowników na korzyść czasowników dynamizuje wypowiedź i ułatwia młodym czytelnikom odbiór artykułów popularnonaukowych.

²⁵ Zob. W. Pisarek: *Frekwencja wyrazów...*, s. 30—32.

²⁶ Frekwencja przysłówków różnicuje podręczniki do obu przedmiotów; w podręcznikach do muzyki jest średnio dwa razy większa niż w podręcznikach do plastyki — warto odnotować, że dla par podręczników do różnych przedmiotów wartość Z jest większa od 4.

Z zestawień tych wynika, że w obydwu podręcznikach do muzyki omawiane wskaźniki są zbliżone, natomiast w podręcznikach do plastyki obserwuje się dużo mniejszą frekwencję przysłówków.

Uzyskane wyniki pozwalają na postawienie hipotezy, że autorzy podręczników unikają przymiotników. Stosunek rzeczowników do przymiotników wynosi:

- 3,10 w podręczniku do muzyki *Muzyka i my...* (WSiP);
- 3,42 w podręczniku do muzyki *Muzyka...* (Operon);
- 3,42 w podręczniku do plastyki *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP);
- 3,82 w podręczniku do plastyki *Ciekawi świata...* (Operon).

Wskaźniki te dowodzą, że tylko co trzeci lub czwarty rzeczownik ma swoje określenie przymiotnikowe. Podobną wartość zaobserwowano w artykułach popularnonaukowych z „Ciuchci” (3,58).

Tabela 3 obrazuje procentowy udział części mowy w grupie deklinacyjnej. We wszystkich podręcznikach największy odsetek w omawianej grupie stanowi rzeczownik (od 61,17% do 67,05%)²⁷. Blisko 1/5 wyrazów tekstowych grupy I w każdej z odmian to formy przymiotnikowe. W podręcznikach obserwuje się spadek frekwencji zaimka²⁸ na korzyść struktur rzeczownikowych i przymiotnikowych. W artykułach popularnonaukowych z „Ciuchci” rzeczowniki, zaimki i przymiotniki stanowią odpowiednio: 59,82%, 18,40% i 16,69% wyrazów w grupie deklinacyjnej. Ciekawe spostrzeżenie dotyczy frekwencji liczebnika w badanych tekstach — udział liczebników w grupie I jest wyższy w podręcznikach do muzyki, a niższy w podręcznikach do plastyki²⁹.

Tabela 3

**Udział poszczególnych części mowy w grupie deklinacyjnej (I)
w tekście podręczników do muzyki i plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej**

Część mowy	<i>Muzyka i my.</i> <i>Podręcznik 4, 5, 6</i> (WSiP)		<i>Muzyka. Podręcznik dla klas 4—6</i> <i>szkoły podstawowej</i> (Operon)		<i>Na ścieżkach wyobraźni.</i> <i>Podręcznik do plastyki dla</i> <i>szkoły podstawowej 4, 5</i> (WSiP)		<i>Ciekawi świata. Plastyka.</i> <i>Podręcznik dla klas 4—6</i> <i>szkoły podstawowej</i> (Operon)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Rzeczownik	794	61,17	837	64,19	886	64,30	765	67,05
Przymiotnik	256	19,72	245	18,79	259	18,79	200	17,53
Zaimek	167	12,87	162	12,42	206	14,95	147	12,88
Liczebnik	81	6,24	60	4,60	27	1,96	29	2,54
Razem	1 298	100,00	1 304	100,00	1 378	100,00	1 141	100,00

²⁷ Statystycznie istotna jest różnica między udziałem rzeczowników w grupie I pomiędzy podręcznikami *Muzyka i my...* (WSiP) oraz *Ciekawi świata...* (Operon) — $Z = -3,01$.

²⁸ Testy statystyczne nie wykryły istotnych różnic pomiędzy badanymi podręcznikami zarówno ze względu na udział przymiotników, jak i zaimków w grupie I.

²⁹ Dla *Muzyka i my...* (WSiP) i *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP) $Z = 5,62$, dla *Muzyka i my...* (WSiP) i *Ciekawi świata...* (Operon) $Z = 4,39$, dla *Muzyki...* (Operon) i *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP) $Z = 3,86$, dla *Muzyki...* (Operon) i *Ciekawi świata...* (Operon) $Z = 2,71$.

W grupie imiesłów (grupa III) dominują formy imiesłowu przymiotnikowego biernego (od 53,66% do 67,69%). Podręcznik do nauczania muzyki wydany przez WSiP ma znacznie więcej imiesłów przysłówkowych współczesnych niż 3 pozostałe podręczniki³⁰. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w badanych próbach nie wystąpiła forma imiesłowu przysłówkowego uprzedniego (por. tabelę 4). Dla porównania należy dodać, że w „Ciuchci” formy imiesłowu biernego i czynnego to odpowiednio 58,29% i 27,01% wszystkich imiesłówów odnotowanych w tekstach tego stylu, a imiesłowy przysłówkowe współczesne — 14,71%.

Tabela 4

**Udział poszczególnych imiesłów w grupie III
w tekście podręczników do muzyki i plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej**

Imiesłowy	<i>Muzyka i my. Podręcznik 4, 5, 6 (WSiP)</i>		<i>Muzyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej (Operon)</i>		<i>Na ścieżkach wyobraźni. Podręcznik do plastyki dla szkoły podstawowej 4, 5 (WSiP)</i>		<i>Ciekawi świata. Plastyka. Podręcznik dla klas 4—6 szkoły podstawowej (Operon)</i>	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Przymiotnikowy bierny	44	53,66	70	66,04	61	67,03	44	67,69
Przymiotnikowy czynny	26	31,71	33	31,13	25	27,47	20	30,77
Przysłówkowy współczesny	12	14,63	3	2,83	5	5,50	1	1,54
Przysłówkowy uprzedni	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem	82	100,00	106	100,00	91	100,00	65	100,00

Procentowy udział części mowy w grupie słowoform nieodmiennych obrazuje tabela 5. Nieodmienne części mowy są grupą najbardziej różnicującą styl badanych podręczników³¹. Przysłówki zajmują od 11,70% (WSiP) i 12,22% (Operon) słowoform w podręcznikach do plastyki, aż do 20,51% (WSiP) i 20,89% (Operon) słowoform nieodmiennych w podręcznikach do muzyki. Ze stosunku czasowników do przysłówków można wnioskować, że w podręcznikach do muzyki co trzeci czasownik ma określenie przysłówkowe, natomiast w podręcznikach do plastyki — tylko co szósty.

³⁰ W tej grupie nie można zastosować statystyki Z do badania hipotezy o jednakowych frakcjach, ponieważ grupę III reprezentuje za mała liczba słowoform.

³¹ Odnotowano 15 statystycznie istotnych różnic między udziałem poszczególnych części mowy w grupie IV w badanych podręcznikach. Przykładowo, w podręcznikach *Muzyka...* (Operon) i *Na ścieżkach wyobraźni...* (WSiP) udział wszystkich części mowy jest różny, natomiast podręczniki *Muzyka i my...* (WSiP) i *Muzyka...* (Operon) oraz *Muzyka...* (Operon) i *Ciekawi świata...* (Operon) różnią się tylko jedną frakcją (odpowiednio: partykuł i przysłówków).

Tabela 5

**Udział poszczególnych części mowy w grupie kategorii nieodmiennych (IV)
w tekście podręczników do muzyki i plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej**

Część mowy	<i>Muzyka i my.</i> <i>Podręcznik 4, 5, 6</i> (WSiP)		<i>Muzyka. Podręcznik dla klas</i> <i>4—6 szkoły podstawowej</i> (Operon)		<i>Na ścieżkach wyobraźni.</i> <i>Podręcznik do plastyki dla</i> <i>szkoły podstawowej 4, 5</i> (WSiP)		<i>Ciekawi świata. Plastyka.</i> <i>Podręcznik dla klas 4—6</i> <i>szkoły podstawowej</i> (Operon)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Przysłówek	113	20,51	108	20,89	55	11,70	49	12,22
Przyimek	258	46,82	266	51,45	188	40,00	223	55,61
Partykuła	38	6,90	13	2,52	30	6,38	6	1,50
Spójnik	142	25,77	130	25,14	197	41,92	123	30,67
Wykrzyknik	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Razem	551	100,00	517	100,00	470	100,00	401	100,00

Z kolei w języku podręczników obu badanych wydawnictw na pierwszy plan wysuwa się duża różnica użycia partykuł — w podręcznikach wydanych przez WSiP jest ich zdecydowanie więcej niż w podręcznikach wydawnictwa Operon. Dla porównania należy nadmienić, że w artykułach popularnonaukowych z czasopisma dla dzieci przysłówki obejmowały 21,68% wyrazów tekstowych w tej grupie, a partykuły — 9,70%.

Podsumowanie

Na podstawie badań ilościowych części mowy w korpusie wybranych 4 podręczników do nauczania muzyki oraz plastyki w klasach IV—VI szkoły podstawowej stwierdzono, że duża liczba wskaźników struktury była we wszystkich podręcznikach zbliżona (większość otrzymanych różnic była statystycznie nieistotna). Oznacza to, że badane podręczniki są podobne pod względem preferencji autorów w stosowaniu określonych części mowy. Odmienność stylu omawianych podręczników najdobitniej obrazuje porównanie udziałów poszczególnych części mowy (z wyjątkiem nieobecnego w podręcznikach wykrzyknika) w grupie kategorii nieodmiennych.

Wszystkie podręczniki mają styl nominalny. Ponad połowę wszystkich słowotwórczych w każdym z nich stanowią wyrazy tekstowe z grupy deklinacyjnej. Rzeczowniki przeważają nad czasownikami średnio dwuipółkrotnie, natomiast nad przymiotnikami — średnio trzyipółkrotnie. Bardzo rzadkie są formy imiesłowowe i przysłówki. Nieobecność wykrzykników wskazuje na specyficzność stylu naukowego, natomiast absencja imiesłowu przysłówkowego uprzedniego w analizowanych próbach losowych najprawdopodobniej jest skutkiem zanikania tej części mowy we współczesnej polszczyźnie mówionej i pisanej.

Анна Лобос

ДОЛЯ ЧАСТЕЙ РЕЧИ В ИЗБРАННЫХ УЧЕБНИКАХ ПО МУЗЫКЕ
И ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ В IV—VI КЛАССАХ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Резюме

Тема статьи — сравнительный анализ избранных учебников по музыке и изобразительному искусству в IV—VI классах начальной школы. Особенно тщательно авторскому анализу подвергаются репрезентативные пробы из четырех учебников, выбранные путем случайной выборки. Автор приводит количественные данные по доле частей речи в текстах учебных пособий, а также показатель номинативности текста. Полученные результаты статистических исследований углубляют знания о языковой структуре и стиле учебников, а также могут способствовать усовершенствованию мастерства их авторов.

Anna Łobos

DISTRIBUTION OF PARTS OF SPEECH IN SELECTED MUSIC
AND VISUAL ARTS TEXTBOOKS FOR PRIMARY SCHOOL GRADES 4—6

Summary

The subject of the article is a comparative analysis of language in selected music and visual arts textbooks for primary school grades 4 to 6. Randomly selected representative samples of four textbooks were submitted for analysis. The author calculated percentage share of particular parts of speech in textbooks, as well as text nominality indicator. The results of the statistical research broaden the knowledge on linguistic structure and textbook style; they can also contribute towards the advancement of the authors' writing skills.